

Stručný přehled terminologie 17. století

V následující tabulce je uveden abecední seznam řady pojmů, které se objevují v hudebně teoretických spisech z konce 16., ze 17. a z počátku 18. století. Obsahuje nejen figury konkrétně zmiňované v pramenech, ale i „figury“ v širším smyslu slova jakožto různé skladebně technické prostředky. Má posloužit pouze pro hrubou orientaci v tak obsáhlé látce, která je komplexněji formulována v řadě dnes snadno dostupných publikací, zejména v díle Dietricha Bartela o hudebně-rétorických figurách (BARTEL, 1997).

Pojmy bývaly často užívány v různých, někdy i zásadně odlišných významech. Rozlišení a popsání všech detailů jejich výskytu a jemných nuancí jejich významu by znamenalo nesmírný nárůst rozsahu tohoto díla. Z téhož důvodu bylo upuštěno od připojení notových příkladů.

Slovníček obsahuje především pojmy, které mají konkrétní význam a lze je popsat poměrně výstižně slovně. Jsou to názvy rétorických figur, především ze skupin *figurae principales* resp. *fundamentales*, tedy ty, které označují základních strukturní jevy jako druhy imitací apod. Protože se tato práce věnuje více hudebně imanentní stránce hudby 17. stol., afektivní významy spojené s jednotlivými figurami jsou zmiňovány jen okrajově.

Abruptio	náhlé neočekávané přerušení, pomlka; vypuštění očekávané konsonance
Accentus, Superjectio	odskok na vedlejší vyšší nebo nižší tón proti směru dalšího postupu fráze
Acciacatura	disonantní tóny přidané k akordu a opuštěné hned po jeho provedení, které se děje nejčastěji arpeggiem
Anabasis, Ascensus	stoupající melodie nebo sekvence
Anadiplosis	opakování mimesis, opakování konce jedné fráze na začátku bezprostředně následující
Analepsis	repetice noemy ve stejné poloze

Anaphora, Palilogia, Repetio	repetice tématu, ve stejných hlasech i polohách nebo v různých hlasech i polohách; ostinátní technika
Anaploce	repetice noemy mezi jednotlivými sbory vícesborové skladby
Anticipatio, Prolepsis, Praesumptio	předjímka, předčasné uvedení tónu náležitího teprve do následující harmonie
Antimetabole	inverze tématu fugy
Antistaechon	hlavní melodie stojí na jednom tónu, přičemž bas se pohybuje dále, čímž vznikají průchozí disonance
Antistrophe	inverze tématu fugy
Apocope	odřezání; zkrácení délky posledního tónu v jednom hlase, v kontrastu s ostatními hlasy
Aposiopesis	pomlka v jednom či více hlasech, vyjadřující mlčení, smrt, nicotu
Apotomia	z výrazu <i>apotomé</i> ; enharmonická změna tónu
Bombus, Figura bombilans	rychlé opakované tóny, ev. střídané s jiným intervalem
Cadentia duriuscula	kadence procházející neobvyklými a tvrdými penultimálními disonancemi
Cadenza, Clausula	klauzule, kadence, závěr, viz kap. 2.2.3
Canone aenigmaticus	hádkankový kánon
Canone a mente	kánon zapsaný pouze jako jeden hlas
Canone al sospiro	kánon nastupující po čtvrtkové pomlce
Canone aperto	kánon otevřený - zapsaný v partituře
Canone artificialis	umělý kánon, opak k přirozenému kánonu
Canone cancrizans	račí kánon
Canone chiuso	uzavřený kánon; prováděný všemi hlasy z jednoho partu
Canone circolare / circularis	kruhový kánon
Canone clausus	uzavřený kánon; prováděný všemi hlasy z jednoho partu

Canone contractus	kánon prováděný všemi hlasy z jednoho partu
Canone enigmatico	hádkankový kánon
Canone expansus	kánon otevřený - zapsaný v partituře
Canone finito / finitus	1. kánon, kde všechny hlasy kadencují společně; 2. imitační zpracování krátkých motivů
Canone in corpo	kánon prováděný všemi hlasy z jednoho partu
Canone in partito	kánon zapsaný v partituře
Canone infinito	nekonečný, kruhový kánon
Canone legato	kánon se speciálními pravidly o použití souzvuků - pouze u Bononciniho
Canone libero	kánon, kde jsou povoleny všechny disonance, opak k canonu legato - pouze u Bononciniho
Canone naturalis	prostý, jednoduchý kánon
Canone obligato	kánon se speciální podmínkou pro určitý hlas nebo hlasy - inverze, augmentace, cantus firmus apod.
Canone opisthobatus	račí kánon
Canone per arsin et thesin	račí kánon
Canone per augmentationem	kánon v augmentaci
Canone perpetuus	věčný, kruhový kánon
Canon polymorphus	kánon o velkém počtu hlasů
Canone risoluto	kánon zapsaný v partituře
Canone sciolto / solutus	kánon bez dalších vymezení
Canonische fuge	kánon a technika kánonu
Catabasis	klesající fráze nebo sekvence
Catachresis – Faux Bourdon	postup v paralelních sextakordech
Celeritas, Commisura, Deminutio, Permixtio, Symblema, Transitus	přechod spojující fráze, průchodnými tóny na lehkých nebo těžkých dobách
Cercar della nota, Quaesitio notae, Subsumptio	odskok k sousední spodní notě před nástupem vyšší noty
Circulatio – Kyklosis	rychlé pasáže tvaru sinusoidy
Clausula, Cadenza	klauzule, kadence, závěr, viz kap. 2.2.3
Clavis	klávesa; název tónu Γ , A , H , C až ee

Climax, Gradatio	gradace daná opakováním motivu ve vyšší, ale i nižší poloze; narůstání intenzity hudebního proudu
Coloratura, Diminutio, Passagio, Variatio	variace, koloratura, diminuce, pasáž
Commisura, Deminutio, Permixtio, Symblema, Transitus, Celeritas	přechod spojující fráze, průchodnými tóny na lehkých nebo těžkých dobách
Complexio, Complexus, Symploce	oddíl se stejnou frází na začátku i na konci
Congeries, Synathroismos	nahromadění pravidelně se střídajících konsonancí různého druhu, sekvence se sledem kvintakord - sextakord, sestupná nebo vzestupná
Consonantiae impropriae	"nevhodné", chybné konsonance, např. zv. 2, zm. 4, dvojzv. 5, dvojm. 7
Contrafuge, Contre fuge	fuga v protipohybu
Contrapunctus aequalis	kontrapunkt 1:1
Contrapunctus diminutus	kontrapunkt jiný než 1:1
Contrapunctus floridus	kontrapunkt jiný než 1:1
Contrapunctus gravis	závažný kontrapunkt přísného palestrinovského stylu
Contrapunctus inaequalis	kontrapunkt jiný než 1:1
Contrapunctus luxurians	nový, bohatší a rozmanitější kontrapunkt barokní
Contrapunctus simplex, Contrapunto semplice	kontrapunkt 1:1
Contrapuncto colorato	kontrapunkt jiný než 1:1
Contrapuncto composito	kontrapunkt jiný než 1:1 nebo 1:2 nebo podobným pevným poměrem
Contrapuncto doppio	dvojitý, převratný kontrapunkt
Contrapunto fugato	imitativní kontrapunkt
Contrapuncto legato	kontrapunkt s průtahy, ligaturovanými notami
Contrapuncto obligato	kontrapunkt kratších motivků nad cantem firmem
Contrapunto sciolto	kontrapunkt s konsonancemi i disonancemi, ale bez průtahů
Contrapuncto sincopato	synkopický kontrapunkt
Contrarium	ve fuze téma v inverzi
Contrasubjectum	druhé téma ve fuze o dvou tématech

Contrathema	druhé téma ve fuze o dvou tématech
Contre fuge, Contrafuge	<i>fuga</i> resp. <i>soggetto</i> v protipohybu
Corde del tuono / naturale / principale	<i>finalis a dominanta</i> modu
Corta	rytmická figura složená z jedné dlouhé noty a dvou krátkých nebo dvou krátkých a jedné dlouhé
Deminutio, Permixonio, Symblema, Transitus, Celeritas, Commisura	přechod spojující fráze, průchodnými tóny na lehkých nebo těžkých dobách
Diminutio, Passagio, Variatio, Coloratura	variace, koloratura, diminuce, pasáž
Dubitatio	záměrně nejednoznačný vývoj harmonie či rytmu
Durezza e ligature	sazba spíše homofonní v delších notových hodnotách, založená na disonancích, připravovaných průtahy
Ellipsis, Synekdoche	vynechání očekávané konsonance, náhlé přerušení, po kterém následuje předvídatelný postup
Epanadiplosis	přesné, příp. pozměněné opakování začátku fráze na jejím konci
Epanalepsis	časté opakování jednoho motivu, opakování začátku fráze na jejím konci
Epiphora, Epistrophe	repetice závěru pasáže na začátku následující
Epizeuxis	výrazné a bezprostřední opakování jednoho tónu, krátkého motivku nebo fráze za účelem zesílení
Ethophonia, Imitatio, Mimesis	repetice noemy v jiné výšce, přibližná imitace tématu na různých stupních
Exclamatio	zvolání; různé hudební prostředky: velký skok vzhůru, třítónový vzestupný motiv s tečkovaným rytmem aj.
Exemplum	ve fuze téma na jiném stupni mimo <i>finalis a dominantu</i> , také v augmentaci či diminuci
Extensio	prodloužení trvání disonance odporující přísným pravidlům kontrapunktu

Faux bourdon	postup v paralelních sextakordech
Figura bombilans, Bombus	rychlé opakované tóny, ev. střídané s jiným intervalem
Fuga accidentale	fuga s tonální odpovědí
Fuga ad imitatione	nekánonická imitační plocha
Fuga aequisona	kánon v primě a oktávě
Fuga alla riverscia	fuga v protipohybu
Fuga atada	kánonická technika, kde druhý hlas imituje přesně intervaly, ne však rytmus
Fuga biformis	nekánonická imitace založená na dvou tématech
Fuga cancrizans	račí kánon
Fuga contraria	převratný, dvojitý kontrapunkt; fuga v protipohybu, kde intervaly nemusí být přesně imitovány
Fuga contraria riversa	fuga v protipohybu, kde jsou intervaly přesně imitovány
Fuga deducta	skladba vypracovaná z jednotlivých imitačních ploch
Fuga dimorpha	nekánonická imitace založená na dvou tématech
Fuga diversae modulationis	imitativní kontrapunkt s volnější odpovědí; imitativní kontrapunkt se 2 tématy; imitace v inverzi
Fuga doppia / duplex	nekánonická imitace, ve které je téma uvedeno vícekrát než jednou v každém hlase
Fuga eiusdem modulationis	imitativní kontrapunkt, kde druhý hlas odpovídá prvnímu relativně nebo zcela přesně
Fuga fracta	nekánonická imitace
Fuga gravis / grave, Fugue grave	fuga převážně v dlouhých hodnotách a pomalém pohybu
Fuga imaginaria	kánon
Fuga imaginaria multisona	kánon v jiném intervalu než primě a oktávě
Fuga imaginaria unisona	kánon v primě a oktávě
Fuga imitante	nekánonická imitace s tématem uváděným na různých stupních
Fuga imitationis	zcela volná imitace krátkého motivu
Fuga impropria	imitativní kontrapunkt v jiném intervalu než 1, 4, 5, 8
Fuga in orbem	nekonečný, kruhový kánon

Fuga inaequisona	kánon v jiném intervalu než primě a oktávě
Fuga incomposta	téma fugy, které se pohybuje skokem, zpravidla kvartou nebo kvintou
Fuga integra	kánon a technika kánonu
Fuga inversa	<i>fuga</i> s odpovědí v inverzi bez přísné imitace intervalů
Fuga irregolare / irregularis	nekánonická imitace v jiném intervalu než v primě a oktávě
Fuga kat' arsin kai thesin	kánon v protipohybu
Fuga legata / ligata, Fugue lie	přísný kánon
Fuga libera	nekánonická imitace
Fuga mutillata	1. nekánonická imitace, kde téma je v každém hlase uvedeno jen jednou 2. volnější imitace uprostřed skladby, která nezačíná imitačně
Fuga non replicata	nekánonická imitace, kde téma je v každém hlase uvedeno jen jednou
Fuga partialis	nekánonická imitace
Fuga per arsin et thesin	kánon nebo fuga v protipohybu
Fuga per gradus	fuga s reálnou odpovědí
Fuga per tonos	fuga s tonální odpovědí
Fuga pertinatis	ostinátní technika
Fuga plagalis	fuga se sestupným, klesajícím tématem
Fuga propria	imitace zachovávající přesné kvality intervalů
Fuga realis	nekánonická imitace
Fuga reciproca	nekonečný, kruhový kánon
Fuga recta	fuga, kde odpověď není v inverzi nebo protipohybu
Fuga riversa	fuga v protipohybu
Fuga sciolta / soluta	nekánonická imitace
Fugue grave, Fuga gravis / grave	fuga převážně v dlouhých hodnotách a pomalém pohybu
Fugue lie, Fuga legata / ligata	přísný kánon
Gradatio, Climax	gradace daná opakováním motivu ve vyšší, ale i nižší poloze; narůstání intenzity hudebního proudu

Gropo	rychlý čtyřtónový motiv, první a třetí nota je stejná - podobně <i>circolo mezzo</i> ; skupinka
Heterolepsis	postup jednoho hlasu, například skokem, k tónu kam by měl za běžných okolností směřovat hlas jiný
Homoiototon	podobné konce několika po sobě jdoucích frází - hudební parafráze rýmu; generální pauza po kadeci
Homoioteleuton	podobné konce několika po sobě jdoucích frází - hudební parafráze rýmu; ticho po skončení skladby
Hypallage	inverze tématu fugy
Hyperbaton, Hyperbole	překročení přirozeného ambitu hlasu směrem vzhůru
Hypobole	překročení přirozeného ambitu hlasu směrem dolů
Hypotyposis	figura zobrazující určitou skutečnost na základě podobnosti zvukové nebo tvarové
Imitatio, Mimesis, Ethophonia	repetice noemy v jiné výšce, přibližná imitace tématu na různých stupních
Inganni	speciální forma obměny <i>soggetta</i> , jehož solmizace zůstává stejná, avšak tóny jsou vypůjčeny z různých hexachordů; stejně <i>voces</i> , různé <i>claves</i>
Inchoatio imperfecta	vypuštění úvodní konsonance v melodii, tuto konsonanci hraje pouze basso continuo
Interjectio, Parembole	ve fuze vložení hlasu mezi dva jiné, aniž by tam v dané souvislosti patřil
Interrogatio	otázka; vyjádřena vzestupem na konci fráze, pauzami, pomocí <i>clausulae imperfectae</i>
Licentia, Parrhesia	použití nedovolených postupů, podivných skoků apod.
Longinqua Distantia	neobvykle velká vzdálenost mezi sousedními hlasy
Manubrium, Paragoge, Supplementum	prodleva v závěru fugy; speciální závěr ve frygickém modu

Messanza, Misticanza	rychlé čtyřtónové figury ve větších plochách, obsahující složku skoků a složku menších intervalů
Metabasis, Transgressio	křížení hlasů
Metalepsis	fuga, kdy hlasy uvádějí ve standardním <i>repercussio</i> různá <i>soggetta</i>
Mimesis, Ethophonia, Imitatio	repetice noemy v jiné výšce, přibližná imitace tématu na různých stupních
Misticanza, Messanza	rychlé čtyřtónové figury ve větších plochách, obsahující složku skoků a složku menších intervalů
Mora	rozvedení průtahu, který má klesat, směrem vzhůru
Multiplicatio	opakovaná disonance, rozdělená do menších hodnot
Mutatio toni	změna modu
Noema	výrazná homofonní fráze s pevným počtem hlasů
Orgelpunkt	prodleva v basu zpravidla v závěru fugy, nebo v celém průběhu <i>toccaty nad prodlevou</i> ; zpravidla určená k hraní pedálem
Palilogia, Anaphora, Repetitio	repetice tématu, ve stejných hlasech i polohách nebo v různých hlasech i polohách; ostinátní technika
Paragoge, Manubrium, Supplementum	prodleva v závěru fugy; speciální závěr ve frygickém modu
Parembolia, Interjectio	ve fuze vložení hlasu mezi dva jiné, aniž by tam v dané souvislosti patřil
Parrhesia, Licentia	použití nedovolených postupů, podivných skoků apod.
Particula	velmi krátká fráze, spojující téma fugy s jeho odpovědí
Passagio, Variatio, Coloratura, Diminutio	variace, koloratura, diminuce, pasáž
Passus duriusculus	tvrdý/drsný postup; chromatický postup zpravidla v intervalu kvarty
Pathopoeia	použití chromatiky a zvláštních harmonických postupů za účelem vzbuzení silných afektů
Pausa	pomlka, pauza

Permixtio, Symblema, Transitus, Celeritas, Commisura, Deminutio	přechod spojující fráze průchodnými tóny na lehkých nebo těžkých dobách
Pertinacia	opakování krátkého motivu ostinátní formou
Phonagogus	první hlas vstupující do imitační plochy
Pleonasmus	prodloužení trvání disonance před jejím rozvedením za účelem zdůraznění
Polyptoton	opakování na různých stupních
Polysyndeton	náhlá repetice ve stejném hlase
Prolepsis, Praesumptio, Anticipatio	předjímka, předčasné uvedení tónu náležitějšího teprve do následující harmonie
Prolongatio	průtah o delší hodnotě než je jeho příprava
Prophoneusa	první hlas vstupující do imitační plochy
Quaesitio notae, Subsumptio, Cercar della nota	odskok k sousední spodní notě před nástupem vyšší noty
Repercussio	interval <i>finalis a dominanty</i> ; střídání nástupů témat v imitační ploše
Repetitio, Anaphora, Palilogia	repetice tématu, ve stejných hlasech i polohách nebo v různých hlasech i polohách; ostinátní technika
Replica	repetice; odpověď
Retardatio	opožděné rozvedení průtahu a to směrem vzhůru
Ribattuta, Tenuta	ribattuta
Saltus duriusculus	disonantní skok, zm. 6, zv. 4, zm. 5, zm. 7 apod.
Schematoides	obměna motivu z melismatického na sylabický
Soggetto / Subjectum / Sujet	téma fugy; cantus firmus v dlouhých notách; původní tvar tématu fugy
Subsumptio, Cercar della nota, Quaesitio notae	odskok k sousední spodní notě před nástupem vyšší noty
Superjectio, Accentus	odskok na vedlejší vyšší nebo nižší tón proti směru dalšího postupu fráze
Supplementum, Manubrium, Paragoge	prodleva v závěru fugy; speciální závěr ve frygickém modu

Suspensio	hudební vyjádření zadržetí, váhavosti
Suspiratio, Stenasmus	pauza a tři stejně dlouhé hodnoty, znázorňuje povzdech
Symploce, Complexio, Complexus	oddíl se stejnou frází na začátku i na konci
Synaeresis	synkopa; dvě slabiky na jednom tónu nebo dva tóny na jedné slabice
Syncopatio	synkopace, průtahy
Synekdoché, Ellipsis	vynechání očekávané konsonance, náhlé přerušení, po kterém následuje předvídatelný postup
Tirata	rychlá stupnicová pasáž v rozsahu kvarty a větším
Tmesis	náhlé přerušení melodie pauzou; pauzy uvnitř slova
Transgressio, Metabasis	křížení hlasů
Trias harmonica	trojzvuk, kvintakord
Transitus, Celeritas, Commisura, Deminutio, Permixtio, Symblema	přechod spojující fráze, průchodnými tóny na lehkých nebo těžkých dobách
Variatio, Coloratura, Diminutio, Passagio	variace, koloratura, diminuce, pasáž
Vox, voce	hlas; solmizační slabika <i>ut, re, mi, fa, sol, la</i>